

Številka: U-II-1/15-26
Datum: 19. 10. 2015

**ODKLONILNO LOČENO MNENJE SODNICE DR. JADRANKE SOVDAT
K ODLOČBI ŠT. U-II-1/15 Z DNE 28. 9. 2015**

I.

1. "Vsaka oblast se lahko izvaja samo v okviru Ustave in vsaka oblastna odločitev se mora gibati v okviru ustavno dopustnih možnosti," pravi odločba v 32. točki obrazložitve. Se povsem strinjam. To velja tudi, ko jo izvršuje Ustavno sodišče z odločanjem o oceni ustavnosti odločitve Državnega zbora, da ne razpiše zakonodajnega referendumu. Moje videnje ustavnih okvirov je v tej zadevi drugačno od večinskega. Nisem se mu mogla pridružiti, saj se tako rekoč v nobenem nosilnem delu ne strinjam z razlogi, ki so pripeljali do izreka odločbe. V tem primeru gre za odločitev o dopustnosti referendumu o noveli Zakona, katere edini cilj je "odpraviti določbe, ki zakonsko in zunajzakonsko skupnost dveh oseb nasprotnega spola, s tem pa spol in spolno usmerjenost določa[jo] kot tisto osebno okoliščino, od katere je odvisna pridobitev posameznih pravic", kar da je v neskladju s 14. členom Ustave, kot je bilo navedeno v zakonodajnem gradivu.¹

2. Ne morem sprejeti razlage, ki je v odločbi ponujena o novi ustavni ureditvi zakonodajnega referendumu, še zlasti ne glede četrte alineje drugega odstavka 90. člena Ustave. Sprejeta razlaga po mojem mnenju nasprotuje temeljnemu pravilu razlage (ustavno)pravnega besedila, hkrati pa vključuje (izrecno ali molče) nekatera ustavnopravno zgrešena stališča. Razlaga, s katero se ne strinjam, je tako ključna, da bi za sprejeti izrek odločbe glasovala le, če bi lahko pritrdila tezi o tem, kako ne glede na to na dopustnost referendumu tako in tako odločilno vpliva nedopustno odpravljanje protiuštavnosti prek refleksnih učinkov, kot pravi odločba v 51. točki obrazložitve, ali če bi me celotna vsebinska presoja pripeljala do tega, da pred seboj nimamo primera iz četrte alineje drugega odstavka 90. člena Ustave. Ta presoja sicer sploh ni bila opravljena. Če bi jo opravili, bi za tak izrek morali med drugim reči, da je ustavno dopustno zanikati istospolno usmerjenim osebam pravice, vključno s

¹ Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, EPA 257-VII z dne 15. 12. 2014, str. 4.

človekovimi pravicami, le in zgolj na temelju osebne okoliščine (kakršne so tudi spol, rasa, jezik, vera, itn., kar vse tako ustave kot mednarodni instrumenti naštevajo v t. i. protidiskriminacijskih klavzulah), pri čemer bi si morali zatisniti oči pred protiustavnimi pravnimi prazninami. Ne enemu ne drugemu ne morem pritrditi.

3. Bojim se, da bo na podlagi večinske odločitve prizadeto sólo človekovo dostojanstvo istospolno usmerjenih oseb. Že drugič v nekaj letih se bo z dovoljenjem Ustavnega sodišča, izdanim v obliki enako "prazne" odločbe kot prvič, na referendumu odločalo o tem, ali te osebe sploh smejo biti v celoti enakopravne s tistimi, ki smo drugače spolno usmerjeni, ali pa je dovolj, če se jim v neznano dolgem prihodnjem času odkrhne majhen delček po majhen delček te enakopravnosti. Na referendumu se, enako kot prvič, ne bo odločalo o naših pravicah, temveč bomo vsi odločali o tem, ali naj te, ki jih mi imamo, njim sploh dovolimo. Ne bo se odločalo o tem, ali so nam te osebe enake, ker je jasno, da nam niso. Saj tudi moški ni enak ženski, pa se nam zdi sólo po sebi umevno, da moških v primerjavi z ženskami (in obratno seveda) pri pravnem urejanju ne smemo diskriminirati na podlagi spola kot osebne okoliščine. Tu pa se zglada zdi sólo po sebi umevno, da jih je treba še naprej (v pomembnem delu) diskriminirati zgolj in samo po spolni usmerjenosti kot osebni okoliščini oziroma da naj o tem, ali jih je treba diskriminirati, odločijo volivke in volivci. Pri tem v isti sapi pravimo, da so tudi ti zavezani Ustavi tako kot zakonodajalec. In v isti sapi pravimo, da morajo istospolno usmerjene osebe v resnici uživati nediskriminacijsko obravnavo, zaradi česar mora zakonodajalec izvršiti, kar smo jim že odkrhili z odločbama št. U-I-425/06² in št. U-I-212/10,³ kljub morebitni zavrnitvi novele Zakona na referendumu (53. točka obrazložitve). Ustavni sodniki pa bomo še naprej košček po košček in počasi odločali o protiustavnih pravnih prazninah, s katerimi se kršijo njihove (človekove) pravice.⁴ Vsak resnejši poskus zakonodajalca se bo najbrž končal enako kot tokratni, če bo sprejeti zakon na referendumu zavrjen. Pri tem se bo na referendumu odločalo o zakonski ureditvi, ki raznospolno usmerjenim osebam ničesar ne jemlje, saj njihov pravni položaj ostaja povsem enak,⁵ kot je danes. Zato pa sprejeta, a še ne uveljavljena zakonska ureditev istospolno usmerjenim osebam zagotavlja enake pravice: da postanejo kot osebe – kot človek enakopravne in kot take ustavno varovane v samem svojem bistvu svobodnega človeka ter v njegovih pravicah (vključno s človekovimi pravicami, ki jim

² Odločba Ustavnega sodišča z dne 2. 7. 2009 (Uradni list RS, št. 55/09, in OdlUS XVIII, 29).

³ Odločba Ustavnega sodišča z dne 14. 3. 2013 (Uradni list RS, št. 31/13).

⁴ O eni taki odločamo že skoraj dve leti, medtem ko smo o prvi tovrstni zadevi odločali več kot dve leti in pol, o drugi pa skoraj dve leti in pol. Nerešena je zadeva št. U-I-255/13; Upravno sodišče z zahtevo (vse zahteve sodišč obravnavamo absolutno prednostno) izpodbija 6. člen Zakona o registraciji istospolne partnerske skupnosti (Uradni list RS, št. 65/05 – v nadaljevanju ZRIPS), ker da diskriminacijsko ne omogoča možnosti sklenitve partnerske skupnosti zunaj uradnih prostorov, medtem ko za zakonca ta možnost obstaja.

⁵ Moj položaj namreč ne more biti drugačen zato, ker so enake pravice zaradi prepovedi diskriminiranja na podlagi osebne okoliščine priznane tudi drugim; še manj je ta kakorkoli razvrednoten, saj se v ničemer ne spreminja. Nasprotno, Ustava in zakon ga še naprej varujeta v popolnoma enaki meri kot doslej. Primerjaj sodbo Ustavnega sodišča Portugalske št. 121/2010 z dne 8. 4. 2011.

po Ustavi morajo pripadati in ki jih je država dolžna varovati) in pravicah njihovih najbližjih.

4. Z napačno razlago četrte alineje drugega odstavka 90. člena Ustave, kot jo je ponudila večinska odločba, smo krenili po poti, po kateri bo treba tudi v prihodnje hoditi. Se bojim, da bo slej ko prej spet nujno treba spremeniti to razlago, tako kot smo to navsezadnje naredili z odločbo št. U-II-1/12, U-II-2/12 z dne 17. 12. 2012 (Uradni list RS, št. 102/12, in OdlUS XIX, 39 – v nadaljevanju odločba št. U-II-1/12), ko smo v primerjavi s prejšnjimi odločitvami, ki so šle v smeri zaostrovanja naše presoje,⁶ v precejšnji meri na novo⁷ vzpostavili merila odločanja o ustavni dopustnosti referendumu po prejšnji ureditvi. Iz vpogleda v *travaux préparatoires* za Ustavni zakon je razvidno, da je hotel ustavodajalec med drugim prav takó bistvene spremembe stališč pri razlagi norm, ki zadevajo dopustnost referendumu, preprečiti. Hkrati pa ni nepomembno, da je pri ustavni spremembi delno izhajal iz stališč navedene odločbe prav v zvezi s četrto alinejo drugega odstavka 90. člena Ustave, o čemer več v nadaljevanju.

5. Odločitev o dopustnosti tokratnega referendumu po mojem mnenju ni odločitev o vsebini, ki bi morala biti v celoti prepuščena politični odločitvi – torej o vsebini, ki bi bila stvar primernosti ureditve, kar je seveda vselej lahko zunaj meja drugega odstavka 90. člena Ustave predmet (tudi) referendumskega odločanja, Ustavno sodišče pa se zaradi načela ločitve oblasti (drugi stavek drugega odstavka 3. člena Ustave) vanjo ne sme vtikati. Tokratna odločitev po mojem mnenju spada v sólo ustavno varovano bistvo nediskriminacijskega obravnavanja na podlagi točno določene osebne okoliščine, ki je zajeta v prvem odstavku 14. člena Ustave in ki smo jo kot tisto, na podlagi katere se ne sme diskriminirati, prepoznali že z odločbama št. U-I-425/06 in št. U-I-212/10.

6. V nadaljevanju podrobneje predstavljam svoje razloge za nestrinjanje z večinsko odločitvijo, in sicer po vrstnem redu, ki sledi posameznim točkam obrazložitve odločbe.

II.

Pobudnik – predlagatelj

⁶ Zakonodajalcu smo postavljali nove in nove ovire, na kar sem opozarjala v svojem odklonilnem ločenem mnenju k odločbi št. U-II-2/11 z dne 19. 4. 2011 (na voljo na spletni strani Ustavnega sodišča).

⁷ Najbrž bi bilo primerneje reči, da smo se v pomembnem delu vrnili k izhodiščem, v temelju vzpostavljenim že z odločbo Ustavnega sodišča št. U-I-47/94 z dne 19. 1. 1995 (Uradni list RS, št. 13/95, in OdlUS IV, 4).

7. Besedna zveza "predlagatelj referenduma" iz drugega odstavka II. razdelka Ustavnega zakona o spremembah 90., 97. in 99. člena Ustave Republike Slovenije⁸ naj bi bila "avtonomen ustavni pojem" in naj bi pomenila tako pobudnika referenduma kot predlagatelja referenduma v smislu Zakona o referendumu in o ljudski iniciativi,⁹ kot pravi 38. točka obrazložitve. Če je predlagatelj referenduma avtonomni ustavni pojem, potem ga ne moremo razlagati s pomočjo določb ZRLI, saj je od njih neodvisen – avtonomen. Ustavnopravno ne more pomeniti tako pobudnika referenduma kot predlagatelja referenduma, ker je med njima bistvena kakovostna razlika. Prav izraz "predlagatelj" uporabi Ustava v drugem odstavku 162. člena, ko govori o predlagateljih, ki z zahtevo začnejo postopek ocene ustavnosti predpisa pred Ustavnim sodiščem.¹⁰ Sicer pa še večkrat govori o tem, kdo je pristojen predlagati koga ali kaj, iz česar je jasno, da obstajajo v ustavnem pomenu tudi drugi predlagatelji. Tako so npr. vlada, poslanec ali Državni svet predlagatelji zakonov (88. člen in prva alineja 97. člena Ustave), vlada je predlagatelj vojnega in izrednega stanja (92. člen Ustave), predsednik republike je predlagatelj predsednika vlade (prvi odstavek 111. člena Ustave) in ustavnih sodnikov (prvi odstavek 163. člena Ustave), sodni svet je predlagatelj sodnikov (130. člen Ustave). Ustavnopravno je predlagateljem skupno to, da imajo pooblastilo oblikovati predlog, o katerem mora tisti, ki mu kaj predlagajo ali predlagajo koga v imenovanje ali izvolitev, odločiti. Torej imajo ustavno pooblastilo zahtevati ustrezno odločanje po tem, ko poprej oblikujejo svoj predlog. To je bistveno tudi za predlagatelja referenduma in pri tem to, da Ustava v prvem odstavku 90. člena ne govori o predlaganju, temveč govori o zahtevi določenega števila volivcev za razpis referenduma, ne spreminja te bistvene vsebine. Ustavno določeno število volivcev ima ustavno pravico predlagati/zahtevati, naj se o uveljavitvi zakona, ki ga je Državni zbor že sprejel, odloča na referendumu (če ni položaja iz drugega odstavka 90. člena Ustave). Torej je ustavnopravno gledano le (najmanj) štirideset tisoč volivcev predlagatelj referenduma. Pobudniki to nikakor niso, niti mu niso enaki.

8. Vendar navedeno ne pomeni, da je Državni zbor ravnal nezakonito ali celo protiustavno s tem, ko je s svojo odločitvijo prekinil postopek zbiranja podpisov za vložitev zahteve za razpis referenduma še v fazi, ko je obstajal zgolj pobudnik referenduma, ne pa še njegov predlagatelj. Ustavno določeno število volivcev lahko pravico zahtevati referendum po naravi stvari uresničuje le tako, da jo uresničujejo vsi volivci skupaj, v postopku in na način, kot ga določi zakon.¹¹ Ta mora predvideti pravila, na podlagi katerih bo ustavna pravica zahtevati referendum sploh nastala. In ZRLI jih predvideva. Vzpostavil je pravico pobude volivcem za vložitev zahteve za

⁸ Uradni list RS, št. 47/13 – v nadaljevanju UZ90,97,99.

⁹ Uradni list RS, št. 26/07 – uradno prečiščeno besedilo – v nadaljevanju ZRLI.

¹⁰ S tem da že Ustava določa predlagatelje za oceno ustavnosti mednarodne pogodbe v drugem odstavku 160. člena in sodišče kot predlagatelja v 156. členu, čeprav v slednji določbi ne govori izrecno o predlagatelju, uporabi pa besedno zvezo iz splošne določbe drugega odstavka 162. člena Ustave – začne postopek pred Ustavnim sodiščem.

¹¹ Več o tem glej J. Sovdat, Sodno varstvo referenduma, Pravniki, št. 9–10 (2013), str. 627.

razpis referendumu. Ta je predpogoj, da bo pravica zahtevati referendum sploh nastala, nastala pa bo po točno določenih pravilih v posebnem postopku zbiranja podpisov volivcev. Pobudo imajo po veljavni ureditvi pravico oblikovati zakonsko določeni pobudniki, in sicer vsak volivec, politična stranka ali drugo združenje državljanov (prvi odstavek 16. člena ZRLI). Volivec bo lahko soudeležen tudi pri predlagateljstvu referendumu, politična stranka ali drugo združenje državljanov pa neposredno ne, saj Ustava zahtevo za razpis referendumu daje le določenemu številu volivcev. Tudi zato predlagatelj referendumu ne more pomeniti tudi pobudnika.

9. Pa vendar je treba ustavnopravno gledano dopustiti preprečitev nastanka zahteve za razpis referendumu iz razlogov, ki jih je Ustavno sodišče povedalo že v odločbi št. U-I-266/95 z dne 20. 11. 1995 (Uradni list RS, št. 69/95, in OdlUS IV, 116), ko ZRLI še ni urejal tega vprašanja, na kar izrecno opozarja Državni zbor v izpodbijanem sklepu. Pri tem se Državni zbor sklicuje na smiselno uporabo drugega odstavka 21. člena ZRLI, za kar ima podlago v drugem odstavku II. razdelka UZ90,97,99. Ima prav. Če je poprej na podlagi te določbe lahko že v času zbiranja podpisov v podporo referendumski zahtevi vložil zahtevo za oceno ustavne dopustnosti referendumu in s tem prekinil zbiranje podpisov, ima smiselno sedaj že v tem času pooblastilo odločiti o ustavni nedopustnosti referendumu. Že ta utemeljitev bi zadoščala. Če smo hoteli še dograjevati ali pojasnjevati ustavnopravne argumente iz odločbe št. U-I-266/95, ki so pomenili ustavno podlago za tako zakonsko ureditev, je to seveda dobrodošlo. Vendar tega ne moremo storiti z napačno razglasitvijo, da predlagatelj referendumu pomeni tudi pobudnika referendumu, da govorimo o tem, kako gre za korist volivcev in kako ni smiselno čakati, da bo pobuda tudi formalno postala zahteva (39. točka obrazložitve). Kaj je smiselno, ni ustavnopravno vprašanje. Prav tako ne gre za korist volivcev, ampak gre ustavnopravno za spoštovanje njihove pravice do svobodnega izražanja volje, ki se najprej izvršuje z dajanjem podpisa, na glasovalni dan pa z dajanjem glasu. Ker se nanje naslavlja isti predmet odločanja, ki v obeh primerih pomeni odločanje o tem, ali naj se sprejeta zakonska ureditev uveljavi, bi bilo sprevrženo dopuščati volivcem, naj se o tem svobodno izrekajo, če Državni zbor že vnaprej meni, da gre za ustavno nedopustno odločanje. Od njihove svobodne odločitve bi tako ostalo bore malo. To je zame tisti ustavnopravni argument, ki prevlada, da je dopustno še pred nastankom pravice zahtevati referendum odločiti o ustavni dopustnosti referendumu. Tudi časovno čim prejšnji zaključek zakonodajnega postopka (38. točka obrazložitve) se mi tu zdi povsem drugoten. V tej zadevi smo ga med drugim dodobra zrušili že mi z dolžino našega odločanja, zato tudi ni najprimerneje, da se nanj tokrat čisto brez potrebe sklicujemo. Drugačno težo bi seveda imel v primerih iz prve alineje drugega odstavka 90. člena Ustave.

III.

Razlaga drugega odstavka 90. člena Ustave

10. Z drugim odstavkom 90. člena Ustave so na ustavni ravni določene omejitve pravice zahtevati razpis zakonodajnega referendumu ali krajše: pravice zahtevati referendum. Še vedno je ta pravica, kot smo zapisali že v odločbi št. U-II-1/12 (31. točka obrazložitve), pomembna ustavna pravica,¹² saj ob njeni uveljavitvi nastopi položaj, v katerem volivci soodločajo o tem, ali bo zakon, ki ga je parlament že sprejel, uveljavljen ali ne. Z uveljavitvijo pravice zahtevati referendum bo torej nastala pravica volivcev, da o zakonu glasujejo na referendumu. Volivci na referendumu, kot je uveljavljen z Ustavo, pri uresničevanju te pravice niso neposredni zakonodajalec, ker na referendum ne morejo predložiti "svojega zakona", temveč so z neposrednim izjavljanjem svoje volje korektor zakonodajnega odločanja. Odločitvi parlamenta lahko pritrjujejo ali jo zavrnejo. Sedaj omejitve pravice zahtevati referendum predvideva že Ustava in niso v celoti prepuščene razlagi pojma "nastanek protiuslavnih posledic". Jasno je, kot pravi prof. dr. Grad, da gre s tem za zmanjševanje vloge in pomena referendumskega odločanja v primerjavi s prejšnjo ustavno ureditvijo, vendar bi težko trdili, da je to samo po sebi nedemokratično, saj se načelo demokratičnosti uresničuje tako prek neposredne kot tudi prek posredne demokracije.¹³ Logično, drugačno stališče bi zanikalo legitimnost predstavniške demokracije in celo če bi bil referendum še bolj omejen, bi bila država s predstavniško demokracijo, ki temelji na svobodnih in poštenih volitvah, demokratična država. V resnici sta pri nas možnost uporabe in pomen referendumu še vedno velika v primerjavi z večino evropskih držav,¹⁴ pa vendar vse izhajajo iz načela ljudske oblasti in zaradi večjih omejitev referendumu niso nič manj demokratične od naše države.

11. V drugem odstavku 90. člena Ustave so kot omejitve pravice zahtevati referendum našteje štiri alineje, pri čemer ustavnopravni teoretiki že razpravljajo, ali gre za taksativno ali primeroma našteje omejitve.¹⁵ S tem vprašanjem se nam tokrat sploh ni bilo treba ukvarjati, ker za odločitev o tej zadevi zadošča osredotočenost na

¹² Ustavno sodišče že vse od odločbe št. U-II-1/11 z dne 10. 3. 2011 (Uradni list RS, št. 20/11) ne govori več o pravici zahtevati referendum kot o človekovi pravici, temveč kot o ustavni pravici, pri čemer je treba upoštevati, da vse ustavne pravice (tudi npr. ustavna pravica do lokalne samouprave) niso človekove pravice; glej tudi odločbi št. U-II-3/11 z dne 8. 12. 2011 (Uradni list RS, št. 109/11) in št. U-II-1/12. Sama sem opredelitev te pravice kot človekove pravice problematizirala že v pritrtilnem ločenem mnenju k odločbi št. U-II-1/10 z dne 10. 6. 2010 (na voljo na spletni strani Ustavnega sodišča); menim, da je pravica zahtevati referendum ustavna pravica, ni pa človekova pravica; podrobneje o razlogih glej J. Sovdat, nav. delo, str. 630–633.

¹³ F. Grad, Ustavna sprememba, ustavna načela in ustavna razmerja, Javna uprava, št. 1–2 (2013), str. 31; glej tudi str. 23–24.

¹⁴ Prav tam, str. 23.

¹⁵ Prof. dr. Kaučič, vodja Strokovne skupine pri referendumskih ustavnih spremembah, meni, da določba ne preprečuje Ustavnemu sodišču, da ne bi presojo in zavrnilo razpisa referendumu tudi v nekaterih drugih primerih; glej I. Kaučič, Zavrtnitveni zakonodajni referendum, Javna uprava, št. 1–2 (2013), str. 44. Glej tudi I. Kaučič, Ustavnosodna presoja zakonodajnega referendumu po novem, Podjetje in delo, št. 6-7 (2015), str. 1352–1354. V tej smeri sem se spraševala tudi že sama; glej J. Sovdat, nav. delo, str. 628–629. Nasprotno pa prof. dr. Zagorc in doc. dr. Štajnpihler menita, da gre za taksativno navedene omejitve; glej S. Zagorc, T. Štajnpihler, O ustavni spremembi: pot do odločitve o (ne)dopustnosti razpisa referendumu, Pravna praksa, št. 14 (2015), priloga, str. III.

razlago ene od alinej, ki določajo omejitve. Pa vendar smo tako mimogrede, brez podrobnejše proučitve in poglobitve dodali to *obiter dictum* stališče o taksativnosti (44. točka obrazložitve). To zame ni sprejemljivo. Sprašujem se, ali bi, če bi imeli danes pred seboj npr. zakon o izvedbi fiskalnega pravila iz tretjega odstavka 148. člena Ustave, torej izvedbo ustavne norme drugega odstavka 148. člena Ustave, sprejeli¹⁶ enako razlago. Veliko vprašanje je, ali je v prvih treh alinejah drugega odstavka 90. člena Ustave podlaga za to, da o tem zakonu ne bi smeli imeti referendum (če je, je morebiti le v drugi alineji, seveda, če drugega odstavka ne razlagamo kot taksativnega), čeprav uveljavitev zakona nedvomno pomeni odpravo protiustavnosti, ki je tako kot vsaka protiustavna pravna praznina v resnici usmerjena v zakonski red kot tak, ne pa v prav določeno zakonsko določbo, ki je bila pred tem med drugim tudi zakonska podlaga za zadolževanje države. Zakon o izvedbi fiskalnega pravila je bil sicer že uveljavljen, zato gre seveda za hipotetično vprašanje, vendar je odgovor nanj enako poveden. Prav enako vprašanje bi se npr. lahko zastavilo, ko bi šlo za zakon, ki bi pomenil izvrševanje ratificirane mednarodne pogodbe, ko bi se torej zastavilo vprašanje spoštovanja enega temeljnih načel mednarodnega prava, tj. načela *pacta sunt servanda*. Razlogi za ustavno prepoved takega referendum so po mojem mnenju mnogo močnejši (*a fortiori*) od razlogov za njegovo prepoved, ko gre za zakone o (odobritvi) ratifikacije mednarodnih pogodb,¹⁷ ki so izrecno določeni v tretji alineji drugega odstavka 90. člena Ustave. Če bomo pri zakonih, ki šele z njihovo uveljavitvijo inkorporirajo mednarodne pogodbe v notranji pravni red in so hkrati podlaga za to, da se država sploh izreče, da je mednarodnopravna obvezana s pogodbo (peta alineja 107. člena Ustave), prepovedovali referendum, pri zakonih, ki pomenijo izvrševanje mednarodne pogodbe, h kateri smo se mednarodnopravno že obvezali, pa ga dovoljevali, ker da ta prepoved ni taksativno zajeta v drugem odstavku 90. člena Ustave, bo po mojem mnenju bore malo ostalo od tega, da je Ustavno sodišče tudi varuh 8. člena Ustave in s tem varuh spoštovanja mednarodnih instrumentov in ugleda države, ki resno in *bona fide* izvršuje sprejete mednarodnopravne obveznosti. S stališčem o taksativnosti ob poudarjanju, kako izrecno, jasno in določno so posej v Ustavi navedeni primeri, ko referendum ni dopustno razpisati, lahko pridemo, žal mimogrede in ne da bi to potrebovali za odločitev v tem primeru, prav do tega.

12. Drugi odstavek 90. člena Ustave potrebuje ustavnosodno razlago kot celota in po posameznih alinejah. Prinesel je sicer "v Ustavi trdnejšo **oporo** ter jasno določene **okvire in meje**¹⁸ (...) odločanja" Ustavnega sodišča,¹⁹ ni pa prinesel odločanja na

¹⁶ Še posebno glede na naša stališča v odločbi št. U-II-1/12.

¹⁷ Več o tem J. Sovdat, nav. delo, str. 629–630.

¹⁸ Poudarki s krepko pisavo J. S.

¹⁹ Predlog ustavnega zakona o spremembah 90., 97. in 99. člena Ustave Republike Slovenije, Strokovna skupina za zakonodajni referendum, delovni osnutek z dne 6. 3. 2013, str. 7. Delovni osnutek je bil obravnavan na 7. seji Ustavne komisije 21. 3. 2013; glej Poročilo o pripravi predloga ustavnega zakona št. 001-02/12-16 z dne 29. 3. 2013 (v dokumentu je sicer naveden datum 29. 3. 2012, vendar gre za očitno pomoto glede na to, da gre za poročilo s

taksativno določeni podlagi²⁰ in nespoštovanja tega, da smo določeni za varuha Ustave zaradi varstva njenih vrednot, ki se lahko skozi daljša obdobja tudi spreminjajo. Ustava je živ pravni instrument in njena razlaga z upoštevanjem tega sploh omogoča, da kljub družbenim spremembam živijo ustave z dolgotrajno veljavnimi besedili.²¹

IV.

Razlaga četrte alineje drugega odstavka 90. člena Ustave

13. Večinska odločitev četrto alinejo drugega odstavka 90. člena Ustave razlaga na način, za katerega po mojem mnenju nima opore v ustavnem besedilu z vidika jezikovne razlage, pa tudi razlaga po namenu te norme ji ne pritrjuje. Po tej določbi torej referendum ni dopustno razpisati "o zakonih, ki odpravljajo protiustavnost na področju človekovih pravic in temeljnih svoboščin (ali drugo protiustavnost)". Ključna je za začetek razlaga besed "zakoni, ki odpravljajo protiustavnost" oziroma še ožje, kaj pomeni "protiustavnost" – ali gre le za protiustavnost, ugotovljeno z odločbo Ustavnega sodišča, ali gre tudi za protiustavnost, ki jo ugotovi Državni zbor sam in sprejme zakon za njeno odpravo. Večinska odločitev trdi, da je ustavodajalec z zapisom "protiustavnost" v resnici hotel zapisati in je zapisal le "protiustavnost, ugotovljena z odločbo Ustavnega sodišča" (42. točka obrazložitve). Po mojem mnenju tega ni niti hotel zapisati, niti ni zapisal. Večinska razlaga v resnici zožuje besedni pomen. Sam izraz protiustavnost gotovo pomeni obe vrsti protiustavnosti, tako tisto,

seje, ki je potekala 21. 3. 2013 – v nadaljevanju Poročilo o pripravi Predloga ustavnega zakona), str. 5.

²⁰ Obrazložitev Predloga ustavnega zakona govori o izrecni, vendar hkrati o "eksemplifikativni" določitvi zakonov, o katerih razpis referendum ne bi bil dopusten, kar naj bi bila ustrežnejša ureditev od veljavne, vendar ob tem zavedajoč se, da gre za pomensko in interpretativno odprte pravne pojme na ustavni ravni, ki da jih ni nikdar mogoče v celoti in vnaprej izčrpno opredeliti že na besedilni ravni. Glej Poročilo o pripravi Predloga ustavnega zakona, str. 14. Eksemplifikativno seveda pomeni ponazoritveno, podano v pojasnilo, le kot zgled (M. Tavzes, Veliki slovar tujk, Cankarjeva založba, Ljubljana 2002, str. 260), ne pa taksativno, kar zajema naštevanje vseh primerov (prav tam, str. 1133), kakor razumemo pomen teh dveh besed tudi v pravu.

²¹ Ali kot je bilo to že mnogo lepše povedano v sodbi, s katero je bila ugotovljena kot protiustavna ureditev, ki ni dovoljevala istospolnim osebam sklenitve zakonske zveze: "The task of expounding a constitution is crucially different from that of construing a statute. A statute defines present rights and obligations. It is easily enacted and as easily repealed. A constitution, by contrast, is drafted with an eye to the future. Its function is to provide a continuing framework for the legitimate exercise of governmental power and, when joined by a *Bill or Charter of Rights*, for the unremitting protection of individual rights and liberties. Once enacted, its provisions cannot easily be repealed or amended. It must, therefore, be capable of growth and development over time to meet new social, political and historical realities often unimagined by its framers. The judiciary is the guardian of the constitution and must, in interpreting its provisions, bear these considerations in mind." Tako v sodbi Pritožbenega sodišča za Ontario v zadevi *Halpern in drugi proti Kanadi*, [2003]. O. J. št. 2268, 42. točka, sklicujoč se na sodbo kanadskega vrhovnega sodišča v zadevi *Hunter v. Southam Inc.*, [1984]. 2 S.C.R. 145.

ki jo ugotovi Ustavno sodišče, kot tisto, ki jo ugotovi zakonodajalec. Ob tem, ko večinska odločitev na eni strani zoži jezikovni pomen ustavnega besedila, pa na drugi strani doda še odpravljanje kršitev človekovih pravic, ugotovljenih s sodbo Evropskega sodišča za človekove pravice (v nadaljevanju ESČP). Slednjega pa sama jezikovna razlaga pojma protiustavnost neposredno niti ne omogoča. Do nje pridemo šele z nadaljnjo razlago besedila, ki je odločba ne vsebuje.

14. Pa najprej glede slednjega – glede tega, da so zajeti tudi zakoni, s katerimi se na podlagi sodb ESČP vzpostavlja ureditev, ki lahko omogoča odpravo posledic že ugotovljenih kršitev (v pilotnih sodbah), predvsem pa naj v prihodnje zagotovi preprečitev kršitve človekove pravice, ki jo je ugotovilo ESČP (kar velja najmanj²² za vse sodbe ESČP v zadevah proti Sloveniji, s katerimi je ugotovljena kršitev). To seveda velja v primerih, ko je razlog za ugotovljeno kršitev človekove pravice že v sami zakonski normi, ne pa šele v neustrezni razlagi sodišč, ki se je rezultirala v kršitev človekove pravice. S tem odločba glede na ustavno besedilo v jezikovnem pomenu nedvomno nekaj bistvenega dopiše – ustavno besedilo namreč izrecno o tem ne govori. Sama sicer nimam vsebinsko nič proti temu, ker pridem z ustrezno razlago ustavnega besedila do enakega rezultata. Nenavadno pa je, zakaj te razlage, ob poudarjeni trditvi o taksativnosti primerov, v katerih ni dopusten referendum, ne vsebuje odločba. Zakaj po mojem mnenju drugi odstavek 90. člena Ustave kljub temu zajema tudi izvršitev sodbe ESČP, s katero je med drugim država obsojena, ker krši človekovo pravico ali temeljno svoboščino in do kršitve prihaja že na zakonodajni ravni? Ker Ustava zahteva skladnost zakonov z mednarodnimi instrumenti, ki obvezujejo Slovenijo (8. člen Ustave), in Ustavnemu sodišču daje pristojnost tudi za nadzor nad njihovim spoštovanjem pri zakonskem urejanju (druga alineja prvega odstavka 160. člena), zaradi česar drugi odstavek 22. člena Zakona o Ustavnem sodišču (Uradni list RS, št. 64/07 – uradno prečiščeno besedilo in 109/12 – ZUstS) pravi, da ocena ustavnosti zakonov obsega tudi oceno njihove skladnosti z mednarodnimi instrumenti. Dodatni razlogi so razvidni tudi iz že predstavljenih argumentov glede taksativnosti kot tudi iz vsebine nadaljnjih argumentov glede same četrte alineje drugega odstavka 90. člena Ustave. Njeno bistvo je namreč vsebinska odprava kršitev človekovih pravic ali temeljnih svoboščin, pri čemer ni pomembno, ali so pravice oziroma svoboščine urejene v Ustavi ali v mednarodnih instrumentih, ker so tudi vse, urejene v mednarodnih instrumentih, ustavno varovane (z načelom največjega varstva človekove pravice ali temeljne svoboščine iz petega odstavka 15. člena Ustave). Ko smo se s takim mednarodnim instrumentom hkrati podvrgli še jurisdikciji mednarodnega sodišča in zavezali, da bomo izvršili njegove sodbe zoper državo, velja to še toliko bolj.

15. Če se vrnem k razlagi pojma "protiustavnost". Jezikovna razlaga besedila nedvomno zajema vsako protiustavnost. Jezikovno razlago je treba preizkusiti še z

²² Glej odločbo Ustavnega sodišča št. U-I-65/05 z dne 22. 9. 2005 (Uradni list RS, št. 92/05, in OdlUS XIV, 72).

drugimi vrstami razlage, ki jo po mojem mnenju, v nasprotju z večinskimi stališči, potrdijo, ne pa zožijo. Potrdi jo namenska razlaga te določbe. Ne le, da je tak namen ustavodajalec v ustavni spremembi pred dvema letoma, torej pred sorazmerno kratkim časom, izrecno izrazil, zaradi česar po mojem mnenju zgodovinsko-primerjalna razlaga, na katero se sklicuje odločba v 43. točki, ne more pripeljati do drugačnega rezultata. Tudi ustavnopravno logičen se mi zdi ta namen.

16. Iz *travaux préparatoires* Ustavnega zakona lahko najprej razberemo, kaj je imel pred očmi ustavodajalec. V delovnem osnutku Predloga ustavnega zakona (6. 3. 2013) je bilo besedilo četrte alineje drugega odstavka 90. člena Ustave obrazloženo z naslednjim besedilom: "Predlagani izključitveni razlog bi omogočil **omejitev** referendumskega odločanja v primerih, **ko bi morebitna zavrnitev uveljavitve zakona preprečevala odpravo neustavnega stanja, kar vključuje tudi odpravo kršitve človekovih pravic** in temeljnih svoboščin. Referendumsko odločanje je mogoče omejiti, če je to nujno **za zavarovanje druge ustavne vrednote, katere kršitev že obstaja** in jo je zato z novo zakonsko ureditvijo treba odpraviti, kot tudi, če je **veljavna zakonska ureditev protiustavna, sprejeti zakon pa to protiustavnost odpravlja na ustavnoskladen način**. Ta razlog za nedopustnost razpisa referendumu bi veljal **predvsem** v primeru protiustavnosti posameznih določb zakona, ki bi jih ugotovilo Ustavno sodišče."²³ Ta predlog je bil obravnavan na 7. seji Ustavne komisije, na kateri je eden izmed članov Strokovne skupine prof. dr. Janez Pogorelec menil, da je treba določbo razumeti tako, da mora obstajati poprejšnja odločba Ustavnega sodišča, ker da bi sicer drugače prišlo "do novega (neprimerne) instituta predhodne ocene ustavnosti, ki bi jo Ustavno sodišče moralo izvajati pod pritiskom odločitve o dopustnosti referendumu in z njim povezanimi kratkimi roki".²⁴ Vendar člani Ustavne komisije temu očitno niso sledili. Delovni osnutek Predloga ustavnega zakona so namreč v celoti sprejeli z dvotretjinsko večino vseh članov (18 za, 0 proti),²⁵ potem pa so se seznanili z obrazložitvijo ustavnega zakona, ki jo je pripravila Strokovna skupina, in niso imeli pripomb na pripravljeno besedilo.²⁶ Za tem so odpravili neskladnost besedila glede na sprejeti amandma k 1. členu in vključili poudarke iz razprave, pri čemer je v nadaljevanju navedeno celotno besedilo obrazložitve Predloga ustavnega zakona.²⁷ Del besedila, ki sem ga citirala iz obrazložitve delovnega osnutka, je v obrazložitvi Predloga ustavnega zakona ostal popolnoma enak.²⁸ To besedilo govori o nujni omejitvi referendumskega odločanja, 1) če je to nujno za zavarovanje druge ustavne vrednote, katere kršitev že obstaja in jo je zato z novo zakonsko ureditvijo treba odpraviti, kot tudi, 2) če je veljavna zakonska ureditev protiustavna, sprejeti zakon pa to protiustavnost odpravlja na ustavnoskladen

²³ Delovni osnutek Predloga ustavnega zakona o spremembi 90., 97. in 99. člena Ustave Republike Slovenije z dne 6. 3. 2013, str. 7. Poudarki s krepko pisavo in podčrtanjem J. S.

²⁴ Poročilo o pripravi Predloga ustavnega zakona, str. 7–8.

²⁵ Prav tam, str. 11.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Glej prav tam, str. 15.

način. Pri tem razumem prvi del kot protiustavnost, ki je že ugotovljena z odločbo Ustavnega sodišča,²⁹ drugi pa kot protiustavnost, ki jo ugotovi sam Državni zbor in jo z zakonom tudi odpravlja.³⁰ Da je to razumevanje pravilno, nam potrdi tudi nadaljevanje besedila, po katerem bo šlo "predvsem", kot izrecno pravi obrazložitev Predloga ustavnega zakona, za primere, ko bo protiustavnost poprej ugotovljena z odločbo Ustavnega sodišča. Večinska odločitev pa kljub temu pravi, da gre "izključno" za primere, ko obstaja poprejšnja odločitev Ustavnega sodišča.

17. Četudi ne ostanemo zgolj na namenu te določbe, kot ga je očitno v ne tako časovno oddaljeni ustavni reviziji izrazil ustavodajalec, o čemer nedvomno pričajo (drugače, kot trdi 50. točka obrazložitve odločbe) *travaux préparatoires*, in se vprašamo nasploh po namenu take ustavne določbe – po tem, zakaj je namen v objektivnem pomenu³¹ v odpravljanju protiustavnosti kot take, ne glede na to, ali je že ugotovljena z odločbo Ustavnega sodišča ali ne, pridemo do enakega rezultata. Res je, da je tudi četrta alineja sestavni del določb drugega odstavka 90. člena Ustave, ki omejujejo ustavno pravico zahtevati referendum. In res je, da je treba omejitve pravice razlagati restriktivno, kar bi morebiti celo narekovalo zožitev besednega pomena protiustavnosti. Vendar tu ni mogoče spregledati tega, zakaj prihaja do te omejitve ustavne pravice. Zaradi nujnega varstva drugih ustavnih vrednot, pri čemer imamo na drugi strani opravka s človekovimi pravicami in temeljnimi svoboščinami. Omejitev ustavne pravice je določena zaradi drugih, tudi z Ustavo varovanih pravic, ki imajo pravno naravo človekovih pravic ali temeljnih svoboščin. Za njihovo spoštovanje veljajo prav posebno stroga načela, ki jih Ustava določa v 15. členu. Med drugim so njihove omejitve dopustne samo ob spoštovanju načela sorazmernosti, kar pomeni, da se človekova pravica (ki ni absolutna) lahko le toliko umakne drugi pravici, da še lahko govorimo o sorazmernem omejevanju te pravice. V hierarhiji ustavnih vrednot človekove pravice in temeljne svoboščine gotovo zasedajo najvišje mesto. Človek, njegovo dostojanstvo in njegova svoboda so namreč v samem temelju demokratične države (1. člen Ustave in ustrezne ustavne določbe o človekovih pravicah, vključno s 34. členom Ustave). Ustava mu priznava človekove pravice in temeljne svoboščine, ki jih mora država varovati (prvi odstavek 5. člena). Namen četrte alineje drugega odstavka 90. člena Ustave je v tem, da se zagotovi njihovo varstvo. Odločitev o tem, ali jih je treba zavarovati takrat, ko so kršene, ni prepuščena prosti presoji zakonodajalca, enako ni prepuščena prosti volji volivcev na referendumu. Ne gre ne za svobodo prvega, ne za svobodo drugih, temveč gre za ustavno dolžnost varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Če jih ne zavaruje zakonodajalec, mora za to poskrbeti Ustavno sodišče z izvrševanjem svoje vloge

²⁹ Pri tem je treba seveda dodati: ali s sodbo ESČP ali s sodbo Sodišča Evropske unije, ki vse bolj postaja varuh človekovih (temeljnih) pravic, kar lahko zahteva tudi spremembo zakonodaje v državi članici, ko gre npr. za implementacijo direktiv (tretji odstavek 3.a člena Ustave).

³⁰ Podobno smo izrecno zapisali tudi v odločbi št. U-II-1/12 (27. točka obrazložitve).

³¹ O objektivistični razlagi glede na *ratio legis* (*constitutionis* v tem primeru), kakor je dejansko razpoznaven prek normativnega besedila, glej M. Pavčnik, Teorija prava : prispevek k razumevanju prava, 4. pregl. in dop. izdaja, GV Založba, Ljubljana 2011, str. 383–385.

varuha Ustave. Zato mora to veljati tudi v razmerju do volivcev, kajti njim je po volji Ustave z odločanjem na referendumu dana svoboda odločanja, ki je enaka zakonodajni svobodi. O vprašanju, ali je treba zagotoviti odpravo nespoštovanja oziroma kršitev človekovih pravic ali temeljnih svoboščin, pa volivci ne morejo imeti svobode v odločanju, ker Ustava zahteva, da jo je treba zagotoviti.³² S četrto alinejo drugega odstavka 90. člena Ustave ustavodajalec tako že sam opravi oceno sorazmernosti med ustavnimi vrednotami – med ustavno pravico zahtevati referendum in med človekovimi pravicami ali temeljnimi svoboščinami, kadar so te kršene.

18. Pri navedenem gotovo ne more biti namen take določbe, da razlikuje med človekovimi pravicami in temeljnimi svoboščinami in med njimi vzpostavlja neenakost. Neenakost v tem pogledu, da bi bilo treba poskrbeti za njihovo takojšnje varstvo samo tedaj, ko so take kršitve že ugotovljene z odločbo ustavnosodne oblasti, medtem ko naj bi v primerih, ko bi te kršitve prav enako obstajale, pa o njih Ustavno sodišče še ne bi razsojalo, lahko v nedogled izvajali referendume, če ne bi med njimi Ustavno sodišče sprejelo odločitve o tem. Tudi, če si zatisnemo oči pred nedvomno izraženim namenom ustavodajalca ob ne tako oddaljeni ustavni reviziji, pa si jih ne moremo pred objektivnim pogledom na namen take ustavne določbe, ki prepoveduje referendum zoper zakon, ki odpravlja kršitve (protiustavnost na področju) človekovih pravic ali temeljnih svoboščin. Četrte alineje drugega odstavka 90. člena Ustave zato ni mogoče razlagati *in favorem* pravici zahtevati referendum, ampak jo je treba razlagati *in favorem* človekovim pravicam, ki so kršene, zaradi česar je treba te kršitve odpraviti.³³ Ustava zahteva, da v takih primerih referendum ni dopusten.

19. Poleg navedenega z omejitvijo protiustavnosti na tiste, ugotovljene z odločbo Ustavnega sodišča, postavimo zakonodajalca v nenavaden položaj v primerjavi z Ustavnim sodiščem. V sistemu državne oblasti sta si Ustavno sodišče in zakonodajalec enakovredna, kar smo že poudarili.³⁴ Zakonodajalec je prvi, ki mora skrbeti za ustavnost zakonske ureditve, Ustavno sodišče je tisto, ki mu je poklicano postavljati ustavne meje in mora imeti v tem pogledu v primeru spora med naslovniki zakonskih norm in zakonodajalcem o ustavnosti zakonske ureditve zadnjo besedo, ki

³² Zato se govori o ustavni demokraciji, ki jo doc. dr. Teršek označuje tudi kot "demokracijo temeljnih pravic" ali "temeljsko demokracijo", tj. "demokracijo, v kateri ni le oblast, temveč tudi ljudstvo samo vezano na določena trajna, sorazmerno nespremenljiva ter zavezujoča načela in vrednote, ki se kažejo v izročilu in doktrini temeljnih človekovih pravic in svoboščin," za katero "so namreč bistvenega pomena kakovostni poudarki na ustavnosti, ustavništvu ter človekovih pravicah, svoboščinah in temeljnih načelih vladavine prava, socialnosti in demokratičnosti, ne pa morebiti na politični (samo)volji parlamenta ali (samo)volji večine volilnih upravičencev". A. Teršek, Teorija legitimnosti in sodobno ustavnishstvo, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales, Koper 2014, str. 402 in 407–408.

³³ Četrty odstavky 15. členu Ustave; da bi se lahko odpravile posledice kršitev človekovih pravic ali temeljnih svoboščin, je treba najprej odpraviti kršitve same.

³⁴ Glej odločbo Ustavnega sodišča št. U-I-159/08 z dne 11. 12. 2008 (Uradni list RS, št. 120/08, in OdiUS XVII, 71).

jo mora zakonodajalec spoštovati. S tem se udejanja načelo ločitve oblasti. Vendar v njem in v zvezi z njim ni nobene podlage, da bi lahko zakonodajalcu odrekli, da sam, ne da bi ga k temu zavezalo s svojo odločitvijo Ustavno sodišče, poskrbi za spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Te ustavne vrednote je namreč ustavnopravno treba enako zavarovati, ne glede na to, ali zakonodajalec to dela po odločbi Ustavnega sodišča ali pred njo. O tem, ali so bile v resnici ogrožene in ali je odpravil protiustavnost, bo namreč tako in tako imelo zadnjo besedo Ustavno sodišče, le da tokrat v okviru presoje ustavne dopustnosti zakonodajnega referendumu. Jasno je, da se taka presoja pri omejitvenem razlogu, o katerem teče beseda, vselej izvaja pod predpostavko, da bo zakon na referendumu zavržen. Če ne bi bilo tako, ga iz tega razloga sploh ne bi bilo mogoče prepovedati, razlog bi postal brezpredmeten, pravica zahtevati referendum pa bi glede njega postala absolutna.

20. Človekove pravice bodo torej po večinskem stališču zavarovane takoj, če imamo odločbo Ustavnega sodišča, ker referendum o zakonu, ki odpravlja protiustavnost, ne bo dopusten. Če imamo povsem enako protiustavnost, Ustavno sodišče pa odreka, da bi jo videlo, ker da jo ima premalo časa videti (v postopku ocene ustavne dopustnosti nadaljevanja take protiustavnosti), se lahko zgodi, da bo zakon na referendumu zavržen, človekove pravice pa še lep čas ne bodo spoštovane, dokler ne bo dosežena ustrezna odločba Ustavnega sodišča. Imamo torej prvorazredne kršitve človekovih pravic, ki jih je že ugotovilo Ustavno sodišče, in drugorazredne kršitve človekovih pravic, ki jih še ni ugotovilo Ustavno sodišče. Po mojem mnenju to ne gre. Zame so vse kršitve človekovih pravic v tem pogledu enake – treba jih je čim prej odpraviti, če je do njih že prišlo, ker tako zahteva Ustava. Ne zaradi Ustavnega sodišča ali zakonodajalca, temveč zaradi tistih ljudi, ki jim te človekove pravice po volji Ustave pripadajo, zakonodajalec pa jim jih ni zagotovil. Vse človekove pravice in temeljne svoboščine se mi v tem pogledu zdijo potrebne enakega ustavnega varstva, Ustava nalaga enako dolžnost k njihovem spoštovanju (prvi odstavek 15. člena Ustave). Ustavi torej ni mogoče pripisati, da tega v četrti alineji drugega odstavka 90. člena Ustave ne upošteva. Prav tako ji ni mogoče pripisati, da zakonodajalca oprošča dolžnosti, da sam ugotovi protiustavnost in jo odpravi, da bi zavaroval človekove pravice, ne da bi bil zoper njegovo odločitev že po pravilu dopusten referendum, ki lahko izniči to njegovo ustavno dolžnost.

21. Pri tem se lahko celo strinjam z večino, da tudi, če bi bila v četrti alineji drugega odstavka 90. člena Ustave dopisana beseda "ugotovljena" (protiustavnost), to ne bi prav nič vplivalo na pomen besedila. Ugotovljena protiustavnost bi bila še vedno lahko tista, ki jo je ugotovilo Ustavno sodišče, ali pa tista, ki jo mora predhodno ugotoviti Državni zbor, da sprejme zakon za njeno odpravo, o katerem ni dopusten referendum. V obeh primerih gre za to, da je treba najprej ugotoviti protiustavnost, kar je šele podlaga za sprejem zakona, ki jo odpravlja.

22. Namenska razlaga tako v celoti pritrди jezikovni razlagi, da Ustava zajema oboje: tako protiustavnost, ugotovljeno z odločbo Ustavnega sodišča, kot tudi protiustavnost, ki jo ugotovi zakonodajalec sam in jo mora, kot navaja tudi večinska odločba, odpraviti, ne da bi čakal na odločbo Ustavnega sodišča; ker je to zakonodajalčeva ustavna dolžnost. Ko gre za zakone, je pravzaprav prav zakonodajalec prvi poklican k spoštovanju Ustave, Ustavno sodišče ima pri tem, ali jo je tudi v resnici spoštoval, le zadnjo besedo – tako pri naknadni kontroli ustavnosti zakonov kot pri predhodni kontroli ustavne dopustnosti zakonodajnega referendumu.

23. Ustava torej po mojem mnenju zajema oba primera. Seveda pa se glede na to, kateri primer imamo pred seboj, pojavi razlika v samem postopku ocene dopustnosti referendumu. Če bomo imeli pred seboj poprejšnjo odločbo Ustavnega sodišča in bo šlo za zakonodajni odziv nanjo, bo to v postopku ocene ustavnosti odločitve Državnega zbora že ugotovljeno dejstvo. Odločba Ustavnega sodišča o protiustavnosti zakona učinkuje *erga omnes* in obvezuje tudi samo Ustavno sodišče. Pri tem dejstvo, da je Ustavno sodišče morebiti določilo način izvršitve svoje odločbe in z njim začasno uredilo posamezno vprašanje do odziva zakonodajalca, tu ne igra nobene vloge. Tudi v takem primeru bi bil referendum zoper sprejeti zakon v bistvu referendum zoper odločbo Ustavnega sodišča. Tudi, če bi zakonodajalec za odpravo protiustavnosti izbral drugačno zakonsko ureditev od tiste, ki jo je z načinom izvršitve določilo Ustavno sodišče.³⁵ Pogoji četrte alineje drugega odstavka 90. člena Ustave pa seveda je, da mora protiustavnost s sprejetim zakonom odpraviti. Če bo šlo za primer, ko zakonodajalec sam ugotovi protiustavnost, bo trditveno in dokazno breme, da gre za protiustavnost, na zakonodajalcu,³⁶ predlagatelj (pobudnik) referendumu pa bo to moral izpodbiti pred Ustavnim sodiščem. V tem se povsem strinjam z odlično analizo, ki sta jo naredila prof. dr. Zagorc in doc. dr. Štajnpihler,³⁷ ki tudi jasno povesta, da mora Ustavno sodišče v takem primeru predhodno odgovoriti na vprašanje, ali gre za zatrjevano protiustavnost.³⁸

24. Ustavno sodišče bo torej v vsakem primeru tisto, ki bo imelo zadnjo besedo o tem, ali gre v resnici za protiustavnost. Spet bo postavljeno v vlogo, ki mu je v ustavni demokraciji zaupana v razmerju do zakonodajalca in do demokratične večine. Le da bo šlo tokrat za odločitev o predhodnem vprašanju, kot pravita spoštovana kolega, ker se bo ta reflektirala v odločitvi o dopustnosti referendumu, in ne za pravo (do konca izvedeno) *a priori* oceno ustavnosti zakona, ki se na koncu izvede z avtoritativnim učinkom (prepoved uveljavitve protiustavnega zakona). Bistvo tako vnaprejšnje kot naknadne ocene ustavnosti zakonov pa ni v sami vrsti učinka, ki ga

³⁵ Glej odločbo Ustavnega sodišča št. U-I-163/99 z dne 23. 9. 1999 (Uradni list RS, št. 80/99, in OdIUS VIII, 209).

³⁶ Ali kot smo rekli v 27. točki obrazložitve odločbe št. U-II-1/12, je tedaj mogoče od zakonodajalca zahtevati, naj izpolni trditveno in dokazno breme tako, da prepriča Ustavno sodišče o protiustavnosti veljavnega zakona.

³⁷ Glej S. Zagorc, T. Štajnpihler, nav. delo, str. IV in V.

³⁸ Prav tam, str. VI.

povzročata (vnaprejšnja prepoved uveljavitve zakona, naknadna razveljavitev zakona) v pravnem redu, pač pa v tem, da je Ustavno sodišče tisto, ki ima o ustavnosti zakona, ki ga je zakonodajalec sprejel, zadnjo besedo. Zato mirno lahko govorimo za potrebe tega postopka o *a priori* oceni ustavnosti zakona znotraj postopka o dopustnosti referendumu.

25. Tako se velja še nekoliko pomuditi pri omenjenem argumentu prof. dr. Pogorelca o neprimernosti *a priori* ocene ustavnosti zakonov oziroma o neprimernosti takega odločanja o ustavnosti zakona kot o predhodnem vprašanju v tem postopku. *A priori* ustavnosodna presoja zakonov po mojem mnenju v teh zadevah ni neprimerna, niti ob instruktorskem roku 30 dni za odločitev Ustavnega sodišča ne. Prej nasprotno. Kot polno tovrstno presojo jo izvaja celo kot običajno oceno ustavnosti zakonov kar nekaj ustavnih sodišč, med katerimi je najbolj znano francosko ustavno sodišče (*Conseil constitutionnel*). V njeno ureditev tudi ob zadnji ustavni reviziji niso posegli, kljub uvedbi še *a posteriori* ocene ustavnosti zakonov. *Conseil constitutionnel* jo mora izvajati v roku 30 dni,³⁹ v vsakem primeru posebej. Z vidika enakosti pred zakonom in pravne varnosti se *a priori* oceni ustavnosti zakonov daje celo prednost pred naknadno sodno kontrolo, ker prepreči uveljavitev protiustavnega zakona. Pri nas je ustavno opredeljena pri oceni ustavnosti mednarodnih pogodb,⁴⁰ tu pa jo uvaja zakon na podlagi enajste alineje prvega odstavka 160. člena Ustave. O tem, zakaj dopustiti prav pri odločanju o ustavni dopustnosti zakonodajnih referendumov tako vrsto ustavnosodne presoje, se mi zdi prav opozoriti že na pritrdilno ločeno mnenje prof. dr. Boštjana M. Zupančiča k odločbi št. U-I-266/95. Mnogo let po tem je Beneška komisija sprejela Kodeks dobre prakse o referendumih⁴¹ in v njem izrecno priporočila, naj se procesna in vsebinska kontrola veljavnosti besedil (*procedural and substantive validity of texts submitted to a referendum*) izvaja pred glasovanjem, pri čemer naj nacionalna zakonodaja opredeli, ali je taka presoja obvezna ali izbirna.⁴²

26. Zakaj naj se ustavnost zakona preveri poprej in ne naknadno? Prvi razlog je povezan z ustavno visokim varstvom človekovih pravic (in drugih ustavnih vrednot), ki ga je v tem primeru mogoče zagotoviti prav na ta način. Drugi je povezan z nadaljevanjem vsebine četrte alineje drugega odstavka 90. člena Ustave in se nanaša na "odpravljanje" protiustavnosti. Tudi s tega vidika namreč ne gre za nič drugega kot za izvajanje *a priori* ocene ustavnosti zakona, ki naj se predloži v referendumsko odločanje. *A priori* ocena ustavnosti je tako v vsakem primeru po naravi stvari vgrajena v to določbo Ustave in s tem v pristojnost Ustavnega sodišča. Tretji in najpomembnejši razlog je tu zaradi že omenjenega spoštovanja svobodnega

³⁹ K čemur ga zavezuje tretji odstavek 61. člena Ustave Republike Francije.

⁴⁰ Pa smo prvo tako oceno v zadevi št. Rm-1/97, v kateri je bila zahteva vložena 15. 5. 1997, ko je bilo treba sprejeti še precedenčna stališča v zvezi s samo pristojnostjo, opravili v zelo kratkem času.

⁴¹ *Code of Good Practice on referendums*, sprejet na zasedanju 16. in 17. 3. 2007, na voljo na <<http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282007%29008-e>> (16. 10. 2015).

⁴² Tretja alineja d) II. 3. 3. točke Kodeksa, str. 11.

izražanja volje volivcev. Kaj bi ostalo od njihove svobode, če bi jim bilo že vnaprej predočeno, da sicer lahko glasujejo za zakon, ki ga imajo pred seboj, lahko pa računajo s tem, da ga bo Ustavno sodišče pozneje kot protiustavnega razveljavilo? Lahko pod takimi pogoji še govorimo o svobodno izraženi volji? Zato se ne morem strinjati niti z logiko iz 49. točke obrazložitve odločbe, po kateri ni nobenih ovir, da se na referendumu znajdejo domnevno protiustavni zakoni, ker jih bo, če jih volivci ne zavrnejo in bodo torej uveljavljeni, tako ali tako lahko razveljavilo Ustavno sodišče. Seveda se tudi to na koncu koncev lahko zgodi. Vselej se lahko zgodi takrat, ko sploh ni sprožena ocena ustavne dopustnosti referendumu (oziroma pred njim sprejeta odločitev Državnega zbora o zavrnitvi njegovega razpisa). Če je sprožena in je njena vsebina usmerjena prav v tako protiustavnost, pa to po mojem mnenju ne gre. Ko smo (v skladu s pravili) poklicani, da opravimo svojo ustavno vlogo varuha Ustave in v tem okviru še posebno spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, smo jo dolžni opraviti, četudi v okviru *a priori* ocene ustavnosti zakona.

27. Tudi v tem pogledu glede na večinska stališča spet pride do neenake obravnave človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Da bi Ustavno sodišče lahko ugotovilo, ali sprejeti zakon odpravlja protiustavnost, mora torej v vsakem primeru opraviti (*a priori*) oceno ustavnosti sprejetega zakona⁴³ – le če je ta ustavnoskladen, lahko rečemo, da odpravlja⁴⁴ protiustavnost. To presojo mora Ustavno sodišče opraviti v okviru odločanja o dopustnosti referendumu. Torej bo moralo tudi po večinski odločitvi to presojo tako in tako opraviti, kadar bo poprej protiustavnost ugotovljena z odločbo Ustavnega sodišča. Če bo zakonodajalec odpravljal protiustavnost, ki jo je ugotovil sam, pa bo tudi, če nam bo še tako očitno zatrdil in ustavnopravno utemeljil protiustavnost, najprej izveden referendum in po tem bo ob zavrnitvi zakona šele v rednem postopku ustavnosodne presoje lahko prišlo do ugotovitve protiustavnosti. Šele, ko bo zakonodajalec potem še enkrat uzakonil enako ureditev, ki je bila že zavrnjena na referendumu, bo lahko prišlo do odprave protiustavnosti; o tem, ali jo je treba odpraviti, šele tokrat ne bodo smeli več odločati volivci. Vmes bodo človekove pravice ali temeljne svoboščine ne samo neenako obravnavane, temveč bodo ostale ustavno nedopustno nezavarovane. Ustavni sodniki si bomo pa pri tem zatisnili oči. To je po mojem mnenju v nasprotju z namenom ustavne določbe, ki jo razlagamo.

28. Ker menim, da je treba četrto alinejo drugega odstavka 90. člena Ustave razlagati tako, da se nanaša tudi na primere, ko zakonodajalec sam ugotovi obstoj protiustavnosti in za njeno odpravo sprejme zakon, bi moralo Ustavno sodišče po tej ugotovitvi nadaljevati z vsebinsko presojo, v kateri bi ocenili ustavnost sklepa Državnega zbora, s katerim je zavrnil razpis zakonodajnega referendumu. Odločbi Ustavnega sodišča, v katerih smo že ugotovili nedopustno diskriminacijo oseb na

⁴³ Kar še dodatno kaže na to, da argument o uvajanju "novega (neprimerne) instituta" v ta postopek zgreši, saj v vsakem primeru pride do njegove nujne uporabe – le da je vprašanje, ali enkrat ali dvakrat v istem postopku.

⁴⁴ Ni torej dovolj že, da se zakonodajalec odzove, temveč mora biti ta odziv takšen, da protiustavnost odpravlja.

podlagi spolne usmerjenosti, sta tu za povrh, pa se tudi glede njih ne morem strinjati z argumentacijo Ustavnega sodišča.

V.

Ustavnost sklepa Državnega zbora

29. Tako pridemo do 51., 52. in 53. točke obrazložitve odločbe, ki so zame enako nesprejemljive kot skoraj vse pred njimi. Z njimi se je večinska odločitev v resnici izognila vsebinski presoji ustavnosti izpodbijanega sklepa. Zato pa očita zakonodajalcu, da je sprejel zakonsko ureditev, "s katero sicer posredno, prek njenih refleksnih učinkov na druga pravna področja, odpravlja protiustavnost" (torej jo vendarle lahko celo odpravlja?), pri čemer "spreminja ureditev vprašanj, ki z ugotovljeno protiustavnostjo niso v neposredni zvezi", zaradi česar naj ne bi šlo za odpravljanje protiustavnosti v smislu ustavne določbe. Ta očitek je povezan ne le s tem, v katerih primerih smo doslej že ugotovili protiustavnosti, ampak očitno predvsem z ugotovitvijo na koncu 52. točke obrazložitve, po kateri doslej Ustavno sodišče ni ugotovilo protiustavnosti veljavne opredelitve zakonske zveze in pogojev za njeno sklenitev. Pri tem je rečeno (51. točka obrazložitve), da sicer Državni zbor sme v okviru svojih pristojnosti avtonomno izbirati način, kako in v katerem zakonu bo odpravil protiustavnost (ki sta jo ugotovili Ustavno sodišče ali ESČP). Izraz njegove svobode da je, če to stori na posreden način tako, da spremeni druge ureditve, ki poprej niso bile ugotovljene kot protiustavne, vendar da ima toliko svobode kot on tudi ljudstvo, zaradi česar tako odpravljanje protiustavnosti sploh ne more biti razlog za nedopustitev referendumu. Tu gre za razlago pojma "odpravljanje" protiustavnosti, ki zame ni sprejemljiva.

30. Torej ni pomembno, ali je zakonodajalec v resnici odpravil protiustavnost zaradi kršenja človekovih pravic. Kot da ne bi bilo prav to ustavno bistvo četrte alineje drugega odstavka 90. člena Ustave. Odločilno je, da si je "drznil" to storiti s spremembo zakona, za katerega doslej še ni izrecno ugotovljena protiustavnost z odločbo Ustavnega sodišča. Ne samo, ko gre za ureditev protiustavnih pravnih praznin kot v tem primeru, tudi sicer je ustavnopravno stvar nomotehnične svobode (ocene primernosti) zakonodajalca, v katerem zakonu bo urejal katere vsebine, ki jih mora urediti. Če bi šlo zgolj za vprašanje, ali naj bo nekaj urejeno v enem ali v drugem zakonu, bi se o tem lahko odvijal tudi referendum, čeprav bi bilo to pravzaprav samo po sebi nedostojno referendumu, ki naj bi bil namenjen sprejemanju pomembnih družbenih odločitev, ne pa temu, v katerem zakonu naj zakonodajalec kaj uredi. Tu bistvo sploh ni v slednjem – temveč je v tem, da imamo vsebinsko protiustavnost in da mora zakonodajalec vsebinsko tudi odpraviti protiustavnost. Dokler predlagatelj/pobudnik referendumu ne dokaže, da je zakonodajalec odpravljanje protiustavnosti zlorabil, da bi se izognil referendumu – kajti to trditveno in dokazno breme gre njemu in ne Državnemu zboru –, ali dokler ne dokaže, da je v

nasprotju s trditvami Državnega zbora sprejeti zakon protiustaven, Državnemu zboru ni mogoče očitati, da je s tem, ko je odpravil protiustavnost, to storil v drugem zakonu. V tem primeru je zakonodajalec tudi izrecno utemeljil, zakaj odpravlja protiustavnosti prav na tak način. V tem, da mora odpraviti protiustavnost, pa niso ne zakonodajalec, ne volivci svobodni, na kar sem že opozorila.⁴⁵

31. Poleg tega ne drži, da v tem primeru ne gre za neposredno povezanost ureditev. Državni zbor najprej razloži, kako je razumel ustavnopravne razloge, s katerimi smo utemeljili protiustavnost v odločbah št. U-I-425/06 in št. U-I-212/10, in sicer, da je "tako v primeru istospolnih partnerjev kot raznospolnih partnerjev bistvena značilnost stabilna povezanost dveh oseb, ki sta si blizu, si medsebojno pomagata in se podpirata", in da gre za "po vsebini enak dejanski položaj, v katerem sta dva človeka povezana v par, pri čemer njuno (relativno trajno) razmerje bistveno opredeljujejo njuna čustvena, duhovna in seksualna povezanost na skupni življenjski poti". Predpostavljam, da smo s to argumentacijo mislili resno in da iz nje izhaja prepoved diskriminacije na podlagi osebne okoliščine – v tem primeru spolne usmerjenosti tudi v vseh drugih primerljivih primerih. Pritožbeno sodišče za Ontario je že mnogo let pred tem uporabilo povsem enak argument v prid temu, da je tudi istospolno usmerjenim osebam treba omogočiti prav sklepanje zakonskih zvez.⁴⁶ Pri tem je to povežalo neposredno z dostojanstvom oseb v istospolnih razmerjih. In prav za to gre – za pravico skleniti zakonsko zvezo in za vse pravice, ki so posameznikom dane na številnih pravnih področjih zato, ker so v zakonski zvezi – v tem pravno varovanem položaju.

32. Če pogledamo поблиže protiustavnosti, kot so v izpodbijanem sklepu Državnega zbora navedene, skupaj z utemeljitvijo, za kakšne protiustavnosti gre, kaj hitro ugotovimo, da so vse te pravice neposredno povezane prav s položajem zakonca v zakonski zvezi (oziroma zunajzakonskega partnerja v zunajzakonski skupnosti, ne da bi to v nadaljevanju posebej ponavljala). Pripadajo namreč prav drugemu zakoncu zato, ker je zakonec in ker je za razmerja med zakoncema značilno prav tisto, kar smo zapisali v naših navedenih odločbah. V zvezi s tem nepriznavanje nekaterih pravic tudi istospolno usmerjenim osebam po naravi stvari prizadene tudi otroke, ki z njimi živijo in ki morajo biti še posebno varovani. Pri tem gre tudi za pravice, ki so ustavno varovane kot človekove pravice, kot je npr. pravica do zdravstvenega varstva, za katero Državni zbor posebej utemeljuje protiustavnost. In tudi, če niso vse ustavno varovane kot take in bi šlo zgolj za zakonske pravice, so te v Republiki Sloveniji pred nedopustno diskriminacijo na podlagi spolne usmerjenosti prav tako

⁴⁵ Če bi bili, bi, kot pravi prof. dr. Kaučič, zavrnitev takega zakona na referendumu pomenila nadaljevanje protiustavnega stanja in bi bila ustavnopravno nevzdržna. Glej I. Kaučič, nav. delo (2015), str. 1349.

⁴⁶ Glej sodbo v zadevi *Halpern in drugi proti Kanadi*, ki ji je pozneje vsebinsko gledano pritrdilo tudi Vrhovno sodišče Kanade v sodbi *Reference re Same-Sex Marriage* [2004] 3 S. C. R. 698, 2004 SCC 79 z dne 9. 12. 2004. Primerjaj tudi sodbo Ustavnega sodišča Belgije št. 159/2004 z dne 20. 10. 2004.

ustavno varovane po načelu največjega varstva človekovih pravic iz petega odstavka 15. člena Ustave, na kar opozarja tudi Državni zbor v izpodbijanem sklepu. Republika Slovenija je namreč ratificirala Protokol št. 12 h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin,⁴⁷ ki uvaja v 1. členu prepoved diskriminacije na podlagi osebne okoliščine kot samostojno konvencijsko pravico⁴⁸ tudi v primerih, ko gre "le" za zakonske pravice.⁴⁹ Res je, da je ta protokol doslej ratificiralo samo 18 držav, od tega 8 držav članic Evropske unije. Med slednjimi so Finska, Luksemburg, Nizozemska in Španija, ki so že uzakonile zakonsko zvezo istospolno usmerjenih oseb, mi pa smo v družbi Hrvaške, Cipra in Romunije med tistimi, ki je še niso. Druge države članice Evropske unije pa tega protokola še niso ratificirale. Glede na to je položaj v tem pogledu pri nas drugačen kot npr. v Avstriji, ZRN ali Italiji.

33. Ker so vse izvedene pravice prav neposredno povezane s tem, ali gre za zakonca (in z njim enakopravno obravnavane položaje), po mojem mnenju tu ni mogoče govoriti o refleksnih učinkih odpravljanja protiustavnosti. Ne drži, kot pravi odločba v 52. točki, da zakonodajalec ni neposredno odpravil že ugotovljene protiustavnosti, temveč naj bi urejal nekaj drugega, kot smo mu naložili z odločbo št. U-I-425/06. S to odločbo smo mu na posameznem področju naložili prav odpravo diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti. Zakonodajalec pa ni odpravil samo te protiustavnosti, temveč je odpravil (glede na zatrjevano v izpodbijanem sklepu) še druge protiustavnosti. Se pravi, če bi odpravil le to protiustavnost, ki smo jo že ugotovili, referendum ne bi bil dopusten, ker je odpravil še celo vrsto drugih, pa je dopusten? In mu pri tem zažugamo še, naj ne pozabi odpraviti protiustavnosti, ki smo jo že ugotovili. Logično je, da je Državni zbor odpravil protiustavnosti prav s tem, ko je tudi tem osebam omogočil sklenitev zakonske zveze, ki jo Ustava s prvim in drugim odstavkom 53. člena varuje kot človekovo pravico. Saj prav to, da se s takim sprejetim zakonom odpravljajo tudi protiustavnosti, ki jih zatrjuje in utemeljuje Državni zbor, kaže, kako gre za neposredno povezane stvari. Če ne bi bile, tudi do odprave protiustavnosti s sprejetim zakonom ne bi moglo priti.

34. Ureditvi, po kateri lahko zakonsko zvezo skleneta tudi istospolno usmerjeni osebi, po mojem mnenju ni mogoče oporekati ustavnosti. Če sprejeti zakon ni protiustaven, se z njim v smislu četrte alineje drugega odstavka 90. člena Ustave odpravlja protiustavnost. Ustava namreč ne zapoveduje, da bi zakonsko zvezo lahko sklenila le moški in ženska. Glede na to, da smo ratificirali Protokol št. 12 k EKČP, Ustava pa v

⁴⁷ Zakon o ratifikaciji Protokola št. 12 h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Uradni list RS, št. 46/10, MP, št. 8/10 – v nadaljevanju Protokol št. 12 k EKČP.

⁴⁸ Glej sodbo velikega senata ESČP v zadevi *Sejdić in Finci proti Bosni in Hercegovini* z dne 22. 12. 2009.

⁴⁹ Gre za samostojno konvencijsko pravico zunaj 12. člena Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (Uradni list RS, št. 33/94, MP, št. 7/94 – EKČP), glede katerega ESČP še vztraja pri vzpostavljanju minimalnih standardov za vse članice Sveta Evrope, o čemer obstajajo tudi resne kritike. Glej P. Johnson, "The Choise of Wording must be Regarded as Deliberate": Same-sex Marriage and Article 12 of the European Convention on Human Rights, *European Law Review*, let. 40, št. 2 (2015), str. 207–224.

drugem odstavku 53. člena prepušča ureditev zakonske zveze zakonski ureditvi, veljajo za nas strožja merila od tistih, ki veljajo v drugih državah, ki se s tem mednarodnim instrumentom niso zavezale, čeprav so prenekatero od njih že uzakonile tako zakonsko zvezo. Poleg tega mora zakonodajalec, ko mu Ustava prepušča z zakonskim pridržkom ureditev človekove pravice, poskrbeti tudi za to, da pri zakonskem urejanju spoštuje prvi odstavek 14. člena Ustave. Ta pa prepoveduje diskriminacijo na podlagi spolne usmerjenosti.

35. Odločba se zaradi razlage četrte alineje drugega odstavka 90. člena Ustave, ki se mi ne zdi ustavnopravno prepričljiva, v resnici izogne resni ustavnopravni obravnavi ustavnosti izpodbijanega sklepa Državnega zbora. Zato se bom tudi sama ustavila na povedanem, ne da bi šla v podrobno analizo. To, kar se mi kaže sedaj, na podlagi tega, kar sem navedla, in ob odsotnosti argumentov, ki bi me prepričali o nasprotnem, mi vsekakor ne dovoljuje, da bi se priključila izreku odločbe.

dr. Jadranka Sovdat
Sodnica